

MULTATULI

OVER DE SOCIALE KWESTIE

(IDEËN, BUNDEL II).

VOLKSBIBLIOTHEEK.

EEN NOODZAKELIJK WOORD VOORAF.

Ik heb een hoogst moeilijk werk verricht, een werk dat misschien door sommigen beschouwd wordt als een soort van heiligschennis, een werk dat mij zelven soms ook niet goed toescheen en dat ik toch meende te moeten doen.

Het kan alleen verricht worden door iemand, die vervuld is met de noodige piëteit voor den auteur — en die weet ik te bezitten — die uiterst nauwgezet te werk gaat om niets weg te laten wat karakteristiek is en daarnaar heb ik met allen ernst gestreefd.

Ik ben geleid geworden door één gedachte en dat is om het arbeidende volk te doen zien, hoe Multatuli met hen geleefd en geleden heeft, hoe hij niets liever wenschte dan het stoffelijk, geestelijk en zedelijk peil des volks te verheffen.

Onlangs was er in een vergadering, waar ik sprak over Multatuli, iemand die beweerde dat Multatuli niets voor het volk gedaan had, ja feitelijk tegen het volk was. Dat griefde mij bizonder. Maar dat verlevendigde mijn idee om Multatuli toch vooral onder het volk bekend te maken. Het is misschien daaraan toe te schrijven dat ik met dit stuk begin. Men zal dan zien hoe die meening berust op totale onkunde omtrent Multatuli's streven en werken.

Het zijn Multatuli's ideeën die ik hier weergeef, zonder er iets van mij bij te voegen, want dat zou niets anders dan verwarring geven; alleen waar ik het noodig achtte, gaf ik een nootje tot verduidelijking en dit nog zoo schaarsch als mogelijk is.

Wat bovenal mijn streven was?

Ik voor mij vind het niet goed om de gezamenlijke werken van Multatuli in de handen des volks te geven. Waarom niet?

Omdat er te veel in voorkomt, wat het volk niet begrijpen kan. Neem b.v. zijn Millioenen-studie en Duizend-en-een hoofdstukken over specialiteiten. En wat zal het gevolg zijn? Dat men ze weglegt en in plaats van tot Multatuli gevoerd te worden, zal men niet tot hem gaan. Zoo gaat het met alle werken, die niet begrepen worden en die men dan heelemaal niet ter hand neemt.

Wij willen het volk opvoeden, opdat het leere doordringen tot zijn werken en als zij dan eerst kleinere gedeelten hebben gelezen en begrepen, dan zullen zij vragen naar meer. Dat gevoel willen wij opwekken. En zoo stellen we ons voor dat men de menschen langzamerhand zal inwijden in Multatuli.

Multatuli is zoo gemakkelijk niet te begrijpen. Men moet zich daartoe inspannen en wat moeite getroosten. En nu zijn wij bang dat men de menschen terug doet schrikken in plaats van hen aan te trekken. Dat moet voorkomen worden en daarom niet den kompleeten Multatuli een ieder in handen gegeven, maar zulke gedeelten, die na de lezing doen zeggen: dat smaakt naar meer.

Daartoe in de gelegenheid gesteld door allerlei bijdragen, die wij ontvingen, kunnen wij deze boekjes zeer goedkoop geven. Winst wordt niet beoogd, en ook niet behaald. Een kleinen prijs achten wij beter dan kostelooze verspreiding, want als men er voor betaald heeft, al is het nog zoo'n kleinigheid — wij spreken uit ondervinding — dan is de kans dat het gelezen wordt, grooter en daar is het om te doen.

Men helpe ons dus in deze poging, om Multatuli's denkbeelden over allerlei onderwerpen zoo ruimschoots mogelijk onder de menschen te brengen.

Bijdragen kan men toezenden aan het adres van ondergeteekende.

F. DOMELA NIEUWENHUIS,

Hilversum, April 1910. Schooklaan 20.

MULTATULI OVER DE SOCIALE KWESTIE.

(Ideën, Bundel II.)

Dat er veel aan 't welzijn des Volks ontbreekt,
Dat dit voor een groot deel is toe te schrijven aan
verkeerdheden in de Staatsinrichting —

Zietdaar de twee punten die ik ga behandelen en daarna wil ik mij bezighouden met het onderzoeken der vraag, welke middelen daartegen zouden moeten worden aangewend.

Dit schrijven is het eerste middel.

Publiciteit is . . . kracht, ja, maar kracht voor de toekomst alleen. Wanneer het u of mij gelukte eenige personen bijeen te brengen, die ernstig **het goede willen**, is er meer gewonnen dan bij algemeene toejuiching, die krachteloos wordt juist dóór hare algemeenheid.

Want het wekt **tegenstand** op.

Tegenstand uit eigenbelang, uit onkunde, uit vooroordeel, uit de verwaande begeerte tot het voeren van 'n eigen vlag. O, zal men misschien zeggen, de **waarheid** zal zegevieren, en wie anders wil overwinnen dan door haar, verdient die zegepraal niet. Dit *is* zoo. De waarheid zal zegevieren, nadat de **leugen** tijd in overvloed heeft gehad, zich te verzadigen aan misbruik. Zeker zal er 'n tijd komen dat men met minachting neerziet op den tegenwoordigen toestand, maar zij die daarvan voordeel trokken **ten nadeele van 't algemeen**, zullen niet meer gedaagd kunnen worden voor de rechtbank die dàn uitspraak zal doen. Het baat der Natie weinig, of reeds **nu** deze en gene inziet hoe ze wordt opgeofferd aan de goochelarij van een zeer kleine clique zoogenaamde Staatsmannen. Die „staatsmannen" plukken intusschen de vruch-

ten van wat zij zaaiden, en de Natie levert daartoe geduldig bodem en bemesting.

Ja, zeker zal de waarheid zegevieren, zeker! Dat zeide ook gewis 'n enkele denker bij 't zien verbranden van eene heks. Maar . . . 't arme oude vrouwtjen is verbrand.

En de „heeren van den gerichte" dier dagen zijn rustig gestorven op hun bed.

Nu gaan wij over tot ons betoog.

I. Er ontbreekt veel aan het welzijn des volks.

Deze stelling laat zich gevoeglijk beschouwen uit drie gezichtspunten:

1°. Er ontbreekt veel aan den **zedelijken** toestand des volks.

2°. Er ontbreekt veel aan den **verstandelijken** toestand des volks.

3°. Er ontbreekt veel aan den **stoffelijken** toestand des volks.

1°. **ZEDELIJK.** — Hoe is de **toestand van publieke eerlijkheid?** De statistiek der rechtbanken toont aan, dat zoogenaamd-kleine gluipende lafhartige vergrijpen toenemen. De misdaden waartoe energie, moed, vaste wil vereischt worden, nemen af. **Kindermoord** is veelvuldig en men ijst bij 't denken aan het cijfer der vermoorde kinderen, als men 't onbekende afleidt uit het aantal der **dagelijks blijkende** gevallen. Het vinden van kinderlijkjes levert een welkom vulsel aan de couranten.

Er behoort ter schatting van de publieke zedelijkheid te worden acht-gegeven op de wijze hoe 't meerendeel des Volks zich **vermaakt.** Arbeid is noodzaak, uitspanning keuze. Die keus geeft dus middelen aan de hand ter beoordeeling van zedelijke ontwikkeling of bekrompenheid. Zeg mij hoe gij u vermaakt, ik zal daaruit opmaken wie ge zijt.

Het volk nu **spreekt** niet, het wawelt of twist. Het **zingt** niet, het lolt. Het volk **wandelt** niet, het slentert. Het volk **vermaakt** zich niet, het zoekt in luidruchtigheid, met of zonder opwinding door drank, een middel ter verdooving. Want de doorgaande toestand is: **zorg.**

Dat het gemeen, in afwachting van wat ruimte en woning, nu grof en smakeloos **is**, stem ik toe. En misschien worden weinige ooren daardoor zoo onaangenaam aangedaan als de mijne. Maar ik maak verschil tusschen 't beleedigen van den **smaak** en de krenking van het **hart.** De straatliedjes noem ik **vies en walgelijk.** Het bijblad van de Staatscourant [1]) noem ik **slecht.**

Naar mijn gevoel — en ook naar mijn gevoelen — is een minister of ander staatsdienaar, die rang, inkomen en macht aanneemt, zonder daarvoor terug te geven eene evenredige hoeveelheid **ijver, kunde** en **goede trouw,** oneindig dieper te verachten, dan personen, die, uit armoede van ziel, zich schuldig maken aan grove toespeling op 't geslachtsleven. 't Een is laf, plat, smakeloos. Het ander noem ik misdadig.

Het klein gemeen vraagt en verdient **genezing.** Het groot gemeen moet **gestraft** worden en zonder genade. Want 't is geen geringe zaak om een heel volk te bederven. Dat 's wat erger dan 't zingen van domme liedjes.

Geeft de zoogenaamd lagere klasse aanleiding, om te klagen over het lage peil van zedelijkheid, waarop het volk staat, de zoogenaamd hoogere biedt ook stof genoeg tot gelijksoortige opmerkingen. Waar van **zaken** kwestie is, mag men de veerkrachteloosheid van den groothandelaar

---

[1]) In dat blad komen de Handelingen der Staten-Generaal voor — men noemt het althans zoo, ofschoon de inhoud leert, dat het een trouw verslag geeft van 't gepraat over handelingen, wat nog iets anders is dan de handelingen zelven.

(Noot uitgever.)

niet afscheiden van de lamme mismoedigheid die den werkman kenschetst.

Waar zijn de kapitalen des Volks? Waartoe worden zij gebruikt? De bezitting der kapitalisten steekt in papier, in schuldbrieven. En de voornaamste handel bepaalt zich tot weddingschap op stijging of daling. Wie roode, geele of blauwe Grieken koopt, **wedt** dat die papieren zullen stijgen. Wie ze verkoopt — tenzij gedrongen door nood en dit maakt de zaak niet schooner — **wedt** dat Griekenland zal achteruitgaan. En waarop berust dat wedden? Op 't bestudeeren der omstandigheden van dat land? Op **kennis van zaken?** Volstrekt niet. Een **gril**, een **luim**, een **niets** beweegt den effectenspeler tot koop of verkoop en evenmin als de speler aan de speelbank weet hij reden te geven van z'n zet. Doch aan zoo'n speelbank is iets openhartigs bij de zaak. De spekulant op **rood** of **zwart** zegt, na voordeelig spel: ik heb **gewonnen.** Onze effectenlui zeggen, zeer **onzedelijk liegende:** ik heb verdiend!

Ligt er verder niet in de laagte der eischen — zoo is onder anderen de uitdrukking: „hij drinkt niet" een lofspraak en het getuigschrift voor 25 jarigen trouwen dienst plus een horlogie of een 25 gulden als bewijs van 25 jarige slavernij een aanbeveling! — die we gewoon zijn te stellen aan den geringeren stand, een bewijs dat er over 't geheel van de zedelijkheid in dien stand weinig verwacht wordt?

Van dien **stand?** Wat wil 't zeggen: van dien **stand?** Is de scherpe afzondering der standen, zooals die in Nederland wordt gehandhaafd, zedelijk? Ik trek geen partij voor den onttroonden adel der middeleeuwen, maar zijn we zooveel verder met onze kruieniershoogheid? Met onzen boerentrots? Met de schaamteloosheid onzer vrij-arbeiders, concessionarissen, effectenprinsen, en hoe al 't volk heeten moge, dat 'n onevenredig deel inslokte van de algemeene welvaart?

Welk nut heeft het **volk** getrokken van de fransche omwenteling, als de plaats der voormaligen overal wordt ingenomen door ander canaille? Drukt de belasting die men in ontzag, goederen en bloed moest opbrengen aan gemeene ridders, zooveel zwaarder, dan die 'r nu wordt opgebracht aan 't fatsoenlijk gemeen? Is 't zoo'n voordeel dat wij de wolven hebben verruild voor vampiren? Wonden en snellen dood, voor tering en langzaam sterven?

Wat beduidt overigens die gelijkheid in kerk of loge, de broederschap, die we hooren preeken binnen 's kamers, maar die terstond schijnt te vervallen, zoodra de **broeders** zijn teruggekeerd in de maatschappij? Wat helpt het, of men een god heeft die als algemeene vader heet te fungeeren, als-i z'n gezin zoo ongelijk behandelt, voedt, kleedt en huisvest? Of als de beter bedeelde **broeders** op de anderen neerzien met minachting? Zou 't ook hier zijn: een broeder is een vijand, die door de natuur is gegeven?

Is die afscheiding van standen **zedelijk?**

Meen niet dat ik gelijkheid predik. Volstrekt niet. Volstrekte gelijkheid is **on**gelijkheid en daarom onbillijk. Maar 't verschil van stand wordt niet aangewezen door verschil in bezitting. Hoe? M'nheer **die** of **die** wist miljoenen bij elkaêr te zuigen uit de bron die **allen** moest laven . . . anderen hebben **te weinig**, wat hij **te veel** genoot . . . en men zou hem **bij** 't onwettig leeuwendeel dat-i wist te verzamelen, nog eerbied en onderdanigheid bewijzen bovendien?

Is dit stellen van een premie op 't bijeenschrapen van fortuin, niet laag en laf in wie ze aanbiedt, oneerlijk en laag in wie ze vordert en ontvangt?

Is die toestand **zedelijk?**

Ik erken dat de lamzalige onderdanigheid van middelstand en armen mij meer stuit dan de trots der anderen. Als ik kiezen moet tusschen een kalf en wie er voor knielt, kies

ik 't kalf. Het beest is stom en kàn niet zeggen: besteed je tijd en je knieën beter.

't Is treurig. De broederschap openbaart zich alleen in tijden van gevaar. Dan is de arme of minder welvarende broeder goed genoeg voor schutter, loteling, pijpgast of nummer **zooveel** op de lijst van choleralijders. Dan zakt de hoogheid een beetje, en verwaardigt zich tot kennisname van 't bestaan der lager geplaatste broeders. Overigens blijft ze. zelfs waar menschenliefde 't pakje aantrok van uithangbordige filantropie, op 'n afstand, grootsch, stijf, vormelijk en... wreed. Zonder in 't minst partij te trekken voor verjaarde toestanden, beweer ik dat de verhouding tusschen adel en gemeenen, tusschen slavenhouders en slaven, **over 't geheel**, meer lichtpunten aanbood, meer liefelijks bevatte dan er in onze maatschappij wordt gevonden in de betrekking van armen, burgerlui en rijken.

Bij de oude Romeinen was de opvatting van den band tusschen meester en slaaf zoo geheel anders, dat wij in onze moderne talen het woord „familie" hebben overgenomen ter aanduiding van **bloedverwantschap**, terwijl dat woord toch oorspronkelijk het **huisgezin** beteekende: **met inbegrip van lijfeigenen.** De verhouding tusschen meester en knecht, tusschen aanzienlijk en gering, was in vroeger tijd inniger dan bij ons.

Is 't in onze maatschappij **zedelijk,** dat de armen en **gemeenen** op zoo verren afstand worden gehouden?

De rijken en aanzienlijken zijn òf beschaafder, verstandiger, beter dan de geringen en in dat geval zijn ze wat meedeeling schuldig van den zedelijken schat dien ze bezitten. Of ze zijn dat alles **niet** en dan vervalt hun aanspraak op onderscheiding.

Maak evenwel uit dit alles niet op, dat ik de geringen zedelijk hoog stel. Integendeel, ik vind het gemeen meestal

zeer gemeen. Alleen beweer ik dat de niet-gemeenen verantwoordelijk zijn voor de laagte, waarop hun gemeene broeders staan. Als ik 't straatgezang hoor, dat me zoo walgt, ben ik verontwaardigd, ja. Maar in dat gevoel is **beklag** van de zangers, maar **aan**klacht tegen de voorgangers. Tegen de voorgangers in de raadzaal en wettenfabrieken, op kansels of katheder. Op hùn hoofd komt de liederlijke smakeloosheid van 't volk. 't Is de witharige wijsheid van 't fatsoenlijk canaille, dat aangetast moet worden over den toestand der armen. De maskers van gehuichelde deftigheid moeten afgelicht worden. Het **volk** moet **weten**: eerst **hoe** laag 't zonk, daarna hoe 't door **geloof, staatskunst** en **fatsoen**, met grondwetten, kiezerijbluf en dagbladen, met witte dassen en bijbels en traktaatjes en een „Heer" tot die laagte gebracht is.

2°. **VERSTANDELIJK**. — In 't algemeen is het peil van hen die 't volk voorgaan in kennis, geleerdheid en oordeel, zeer laag en er ware een heel dagblad te vullen met de dagelijksche vermelding alleen, der anekdotische nietigheid van de schriftgeleerden.

Wat heeft men te denken van de intelligentie eens volks — en immers de kiezers zijn het intelligente deel des volks, aan wie stem is verleend! — dat na zoo moeielijken barensnood bij 't kiezen, voorgelicht en geholpen door zoovele kieskollegien en dagbladen, niets anders weet bijeen te brengen dan de zeventig heeren die 't vertegenwoordigen, die 't zóó vertegenwoordigen als we dat dagelijks lezen kunnen in 't Bijblad?

In de middeleeuwen nam men 't volk geld en goed af. Dat heette adel in die dagen.

Hoe hooger het roofslot, hoe onbereikbaarder de dief... hoe hooger adel.

Thans neemt men u de waarheid af. En dit heet geleerdheid, staatkunde, godsdienst, bekwaamheid, in deze dagen.

En hoe hooger de preêkstoel, hoe verhevener de katheder, hoe deftiger 't gestoelte . . . hoe meer geleerdheid, hoe meer godsdienst, hoe meer zedelijkheid, hoe meer invloed, hoe meer gezag, hoe meer bederf!

Toen de boeren der middeleeuwen te-hoop liepen, bleek er spoedig dat de ridders de sterksten niet waren en dat ze alleen den meester konden spelen, zoolang de goê-gemeente vergat dat er verzet mogelijk was.

En gij, eenvoudige lieden van gezond verstand, bedenkt dat de tabbert der geestroovende leugensprekers onzer dagen niet van sterker maaksel is dan de harnassen der goed- en geldroovende dieven van adel.

Er is maar één adel. Eén adel, die harnas behoeft noch tabbert. Zijn strijdperk is het **licht**. Zijn schild is de **waarheid**. Zijn kamprechter de **Geschiedenis der menschheid**. En zijn zwaard is het **woord**.

Onze ministers, onze regeering, geven zij bewijzen van adel, van bekwaamheid? Afwisselend behoudend en liberaal, blijft zij zich standvastig gelijk in één zaak, te weten: in **onbekwaamheid**. De stukken, die van de regeering uitgaan, munten steeds uit door gebrek aan stijl, door slechte redaktie, door stadhuiswoordachtige deftigheid en onduidelijkheid.

En onze rechtbanken en balie! Telkens als er 'n lid sterft van rechtbank of hof, zegt de president bij 't installeeren van z'n opvolger: dat **die** overledene nu juist zoo bijzonder knap was. Zoolang de man leefde, wist niemand iets van díe knapheid. Althans men bemerkte er niets van in de **rechtspraak**. 't Is 'n gewetenstillende **regel** geworden, dat de uitspraak der justitie niet zoozeer ten-doel heeft **het recht** te handhaven, als wel: **op wettelijke wijze een eind te maken aan geschillen**.

De benoeming tot zoo'n „bijzonder knap jurist" — en bij alle verkiezingen hooren we dat op nieuw, zoodat het ten

onzent van dat artikel wemelt als van paddestoelen — is meestal een wanhopige poging om iemand in de hoogte te steken, van wien niets uitstekends te zeggen valt.

En intelligentie op ander terrein. Eén staaltje omtrent de geestelijke leidslieden en voorgangers der gemeente. Dominee Koetsveld — de man is hofprediker op den koop toe — had ontdekt dat er in den bijbel zooveel vieze dingen staan. Daarom beloofde hij een nieuwe en verbeterde uitgave van dat boek. In 't prospektus tot aanbeveling zijner onderneming stond: „ik zal de paarlen zuiveren van zand en slijk".

Groote opschudding in de gemeente. Men ging reklameeren tegen zijn „slijk en zand", dat in Gods woord was opgenomen, men kwam ertegen op dat men dat onfeilbare Godswoord wilde zuiveren, alsof dat noodig kon zijn. Dominee verklaarde nu dat hij de klagers tevreden zou stellen. Hoe dit te doen? Aan de eene zijde hadden de inteekenaren recht op gezuiverde „paarlen" en aan de andere zouden de klagers in 't gelijk worden gesteld dat geen zuivering noodig was. De toestand was moeielijk, maar niet **te** moeilijk voor 'n intelligenten voorganger der gemeente.

De bijbel **naar de beschrijvinghe van dominee Koetsveld** verscheen en in 't voorbericht kon de goê-gemeente lezen: „met het **slijk** heb ik bedoeld: het **slijk der zonde**. Het zand is de **zandlooper des tijds**." Jammer dat hij er niet bijvoegde en de dominee is de **zandstrooier**! Maar het volk laat zich afschepen met verklaringen dat het zand is de zandlooper! Welnu, wat heeft men te denken van de intelligentie eens volks dat gediend is met zùlke voorgangers? En toch telt men onder de inteekenaren veelal menschen, die zich laten voorstaan op ontwikkeling!

Intelligentie? Welke uitvindingen zijn er gedaan in Nederland op 't gebied van techniek, van industrie, van natuurkunde? Wat hebben we den laatsten tijd opgeleverd in sterre-

kunde, aardkunde, plantkunde, scheikunde, landbouw, zeevaart, natuurkunde?

De eenige man die er ooit in slaagde, recht populair te worden en te blijven in Nederland, is de laffe vuile platte **vader** Cats, die **nota bene** zes geslachten lang voor 'n dichter is aangezien. Die Cats was 'n **voorganger** in z'n tijd, een heel **fatsoenlijk** persoon met ringkraag, pruik, deftige relatien, buitenplaats, **geloof** en verder toebehooren van fatsoen. Als hij nu leefde, werd-i zeker lid van de kamer. Zulk soort van voorgangers hadden en **hebben** wij velen, al maken ze geen verzen. Maar wat is er te zeggen van 't eigentlijke **volk?** Van de ongeleerde laffe aristocratie, van den ploertigen middelstand, van den werkman, van den arme? O, ik weet dat de statistiek in Nederland een hooger cijfer dan elders aangeeft voor 't getal lotelingen of bruidsparen die hun naam kunnen teekenen. Is dit intelligentie? Maar dan is de Chineesche natie de intelligentste ter wereld, want elk Chinees kan lezen en schrijven. Lezen nu als hulpmiddel om gedachten van anderen in zich op te nemen, die te verwerken, te beoordeelen en daardoor te geraken tot het vormen van eigen denkbeelden, werkt zeker beschavend. Maar dient het lezen den werkman ten-onzent dáártoe? Wàt leest hij? **Verstaat** hij wàt-i leest? Blijkt het uit de ontwikkeling zijner denkbeelden dat het lezen waarlijk vruchten draagt? Ik geloof het niet. Nooit heeft een vreemdeling bij 't waarnemen van de geestesontwikkeling onzer landgenooten de opmerking gemaakt: er blijkt me dat ik mij in een land bevind, waar de statistiek van lezen en schrijven gunstiger is dan bij ons.

En zij die lezen **kunnen**, lezen zij indedaad? Zoo neen, waartoe dient het? Zoo ja, wàt lezen zij? Wat werkt het uit? Ik ontdek er niets van en weet dat het boeken-debiet hier-telande — met uitzondering van de godzalighedens, maar die worden minder gelezen dan gekocht — in zeer ongunstige

verhouding staat tot het bevolkingscijfer. De vraag moet zijn: hoeveel **wordt** er gelezen, wàt wordt er gelezen en met welk resultaat? Begrijpt men 't gelezene?

Meestal neen. En dit gaat niet den geringen man alleen aan. Dit is zeker dat in weinig landen de lagere klasse niet alleen, maar ook de zoogenaamde middelstand en zelfs de hoogere klasse des volks, zoo weinig weten van de staatsinrichting, van algemeene belangen, van volkswelstand, enz. als bij ons. Menig Parijzer concierge zou daarin, wat zijn land betreft, een beschamend voorbeeld kunnen geven aan veel Nederlanders, die zich in ontwikkeling ver boven hem verheven wanen.

Ik acht het geenszins wenschelijk, het ras der politieke tinnegieters uittebreiden. Maar volslagen onkunde baart onverschilligheid en 't is die onverschilligheid, welke aan de weinige raddraaiers die ons rechtstreeks of indirekt regeeren, de gelegenheid geeft, ten algemeenen nadeele, heer te spelen over de natie.

3°. **STOFFELIJK.** — Het behoeft geen betoog dat de toestand van een volk in stoffelijken zin zeer nauw verwant is met den lagen trap, waarop het verstandelijk en zedelijk staat.

Enkele aanhalingen uit het schoone werk van le Play **les ouvriers Européens** mogen doen zien, hoever de Nederlandsche werkman in welzijn staat beneden vele anderen. Men leide daaruit nu niet af, dat alles in het buitenland beter is dan bij ons, neen het zij ons genoeg te weten, dat er ten onzent veel leelijks is. Misschien zal men hier-en-daar in 't buitenland regeeringen vinden, schuldig aan nog onverantwoordelijker plichtverzuim, werklui en armen, nog ellendiger gevoed en gehuisvest dan bij ons. Maar deze ontdekking verschoont òns bestuur niet, voedt ònzen arbeider niet en maakt het krot dat hij bewoont, niet tot 'n menschelijk verblijf.

Luisteren we nu naar eenige aanhalingen uit le Play's werk.

Herder-Baschkirs in Oost-Rusland.

,,In alle gevallen maakt de overvloed van bestaansmiddelen de ondersteuning gemakkelijk van hen, die oogenblikkelijk in nood verkeeren . . .

Er staat uitdrukkelijk vermeld, dat er in die streken geen inrichtingen zijn van liefdadigheid. Ze zijn er niet noodig. In 't voorbijgaan zij gezegd, dat niets meer den lagen trap aanduidt van **algemeene** welvaart en zedelijkheid, dan 't groot getal inrichtingen van dien aard. In een goed geordenden staat komt liefdadigheid niet te pas. Ons woord ,,godshuizen" is karakteristiek. Waar **liefde** ontbreekt, komt terstond in daad en woord een **god** voor den dag. En als men de herkomst van die godshuizen opspoort, zal er blijken dat ze een bijdrage leveren tot de opmerking: hoe verkeerd de kapitalen verdeeld zijn. Honderd **welvarende** gezinnen zouden geen gestichten van dien aard noodig hebben. Waar zoo'n ding is opgericht, kan men aannemen dat de welvaart van **negen en negentig** is opgeslokt door één. Er zouden weinig ouwe vrouwtjes of weeskinderen onder dak komen, als de geloovers het aardsche slijk konden meênemen naar hun hemel. Als ze sterven moeten, koopen ze hun lievenheer om, door hem 'n deel te bieden van den buit, om daarmee den vroolijken ingang in de zaligheid te betalen.

Nu weer naar Rusland:

,,Elk inwoner kan zooveel brandhout kappen, als hij noodig heeft voor zijn gebruik . . .

Het recht op de jacht, de visscherij, de vruchten is tot aller beschikking . . .

Op feestdagen eet men vleesch, in vet gebraden of in boter. Soms maakt men een gerecht klaar, bichbarack genoemd, samengesteld uit gehakt vleesch, gerst, uien en

groenten, gekruid met zout en verschillende specerijen . . .

De jongelieden vermaken zich eenmaal per week met het balspel, wedloopen, worstelen en bekampen elkaar de prijzen die daarvoor bestemd zijn door de notabelen. Ook beoefenen zij den zang . . .

Een rijk maal besluit altijd zekere werkdagen . . .

Voeding van een Baschkir-huisgezin uit den laagsten stand gedurende een jaar. Twee mannen, twee vrouwen en vier kinderen.

Tarwe, rogge, gerst, haver	1443 kilo
Boter en room	63 ,,
Melk, kaas en eieren	3866 ,,
Vleesch en visch	266 ,,
Groente en vruchten	274 ,,

Voorts: zout, peper, kaneel, koek, thee, suiker en honing.

Dit alles wordt genoten door een a r m gezin in het barbaarsche Rusland!

Een gezin van karrevrachtrijders (tien personen, waaronder twee kinderen beneden de vier jaar) in de steppen van Oremburg:

Tarwe, rogge, enz.	7177 kilo
Boter, vet en olie	123 ,,
Melk, eieren enz.	1060 ,,
Vleesch en visch	642 ,,
Groente en vruchten	1724 ,,
Zout, honing, peper, enz.	135 ,,
Diverse gegiste dranken	10060 ,,

,,Op feestdagen eet men een groote hoeveelheid spijzen, 6 tot 8 gerechten: vleeschsoep, vermicellisoep, koud vleesch met gelei of vleeschpastijtjes, ossen- en schapen- en varkensvleesch, kippen, eenden, ganzen en kalkoenen; worst met gort; verschillende grutten met melk, room, boter, eieren, honing; weitekoeken, vlade op verschillende

manieren toebereid met boter, eieren, room, honing . . . Zulke feesten komen gewoonlijk **negen-en-twintig malen** in 't jaar voor!

Als men de hoofdmisdaden eens strafte met verbanning naar de steppen van Oremburg!

Of zou misschien die strafbepaling den Nederlandschen hongerlijder **verlokken** tot misdaad?

't Is mogelijk en zelfs waarschijnlijk.

Opgave van 't gebruikte aan vleesch of visch in één jaar, door de gezinnen van een:

Smidsgezel in Zweden	420	kilo
Werkman bij de kobaltmijnen in Zuid-Noorwegen	489	,,
Smid in Turkije	172	,,
Landman in Middel-Hongarije	443	,,
Gieter bij de zilverwerken in Hongarije	191	,,
Schrijnwerker te Weenen	72	,,
Kolebrander in Carinthie (één persoon)	44	,,
Arbeider in de kwikmijnen van Oostenrijk	31	,,
Mijnwerker in den Opper-Hartz	85	,,
Werkman bij een ijzergieterij in Pruissen	77	,,
Arbeider in een wapenfabriek te Solingen	314	,,
Wever in Pruissen	73	,,
Horlogiemaker te Genève	153	,,
Boerenarbeidersfamilie in Castilie	62	,,
Mijnwerker in Gallicie (een persoon gedurende 210 dagen) alleen visch	11	,,
Werkman in een messenfabriek te Londen	297	,,
Werkman te Sheffield	217	,,
Schrijnwerker te Sheffield	208	,,
Werkman in een ijzergieterij (Derbyshire)	240	,,
Daglooner in de wijnbergen te Armagnac	171	,,

Daglooner te Morvan (eenmaal 's jaars vleesch, toestand ellendig)	4	kilo
,, in de Maine (dito, dito)	4	,,
,, in Neder Bretagne (dito, dito)	13	,,
Maaier in de Soisonnais (dito, dito)	5	,,
Gietersgezel in de Nivernais	106	,,
Mijnwerker in Auvergne	13	,,
Wever te Mamers (Sarthe)	17	,,
Hoefsmid in de Maine	35	,,
Waschman blanchisseur te Parijs	41	,,
Vodderaper te Parijs (gezin: man, vrouw en een dochtertje van 13 jaar)	33	,,

Ik geloof de aanspraken van den Nederlandschen werkman niet te hoog te stellen, als ik voor hem vorder: **minstens gelijkheid met een voddekrabber.** Eenige aanhalingen uit le Play mogen een vergelijking aan de hand doen met het lot van den werkman.

,,De familie gebruikt geregeld twee maaltijden per dag. Het meisje neemt een derden mede naar school . . .

Het déjeuner bestaat uit koffie met melk en suiker en brood. De koffie is vermengd met 25 % chicorei. Het diner uit: soep en brood, een schotel linzen of witte boonen, rijst of vermicelli. Eens in de week vleesch, toebereid gekocht op de markt, met aardappelen of uien. Eenmaal 's weeks: kaas . . .

Somtijds voegt men bij elk der opgenoemde spijzen kaas, aardappelen of gebakken uien . . .

Gedurende de drie zomermaanden koopt men eenmaal per week ossen- of kalfsvleesch bij den slager. Den eersten dag eet men een deel ervan gekookt en warm, den tweeden dag de rest koud met olie of azijn; men eet twee andere dagen soep met brood en salade; gedurende de drie andere dagen verschillende soorten van groenten,

gewoonlijk gekocht in den tijd waarin ze ruim zijn, soms ook jonge groenten . . .

Jonge groenten . . . verbeeld u . . . jonge doperwten! En onze **Nederlandsche** werkman?

En hier is sprake van een vodderaper. Niet dat ik dien man zou minachten om zijn bedrijf, maar op den maatschappelijken eeretitel van **werkman** heeft hij geen aanspraak.

,,Het kind neemt elken morgen, als het naar school gaat, twee boterhammen van fijn witbrood en compôte de fruits (waarschijnlijk gekneusde aardappelen) **mee.**

Een voddekrabberskind! Zeer goed. Ik gun het dat meisje van harte, vooral ook dat zij op haar 13de jaar nog naar school gaat, maar . . . de kinderen van **onze** werklui, wat krijgen zij meê naar school?

,,Het gezin eet veel vruchten en heeft vier feestmaaltijden 's jaars . . .

de woning is op de tweede verdieping en bestaat uit een groote kamer (6 meter op 3) met gezicht op een tuin;

het meubilair is netjes onderhouden; het is eenvoudig zonder armoede te vertoonen;

eenige voorwerpen zooals een leuningstoel, een klok, een bibliotheek wijzen op een zekere burgerlijke weelde. De kleeren der echtelingen zijn netjes, die van het meisje hebben zelfs een zekere mate van sierlijkheid . . .

Een **bibliotheek** — waarschijnlijk wordt daaronder verstaan een boekerek — **sierlijkheid** in de kleeding van het kind? En **onze** werklieden?

Dan heeft men nog een hoofd: **uitspanning** van het gezin. De schrijver erkent dat dit door hem gekozen voorbeeld geen type is van 't geheel. Dit zou ook ongerijmd wezen. Het voorbeeld heeft niet ten-doel te bewijzen: **hoe de vodderapers te Parijs leven.** Het toont aan: **hoe 't leven te Parijs voor een vodderaper mogelijk is.**

Laat ons zien wat **hier te lande** wordt gebruikt.

Het weinigje vleesch wat hij gebruikt, mag niet in aanmerking komen.

Wij beklagen den werkman, niet omdat hij verstoken is van oostersche pracht, van parijsche verfijning . . . 't is hier om **vleesch** te doen, om vleesch dat in **zijn** weiden groeit. Vleesch van de runderen, die hij ziet grazen, die hij hoort loeien in 't veld. Vleesch, dat-i ziet te-koop hangen in de winkels der slachters. Vleesch, dat-i ziet wegvoeren naar Engeland.

Vleesch, dat hij overal ziet of waarneemt . . . behalve op **zijn** tafel, behalve op **zijn** schotel, behalve in **zijn** maag.

Vleesch, dat-i noodig heeft om gezond te zijn naar ziel en lichaam. Om 't werk te verrichten dat van hem geëischt wordt. Vleesch, dat zich in hem zou behooren omtezetten in spieren en bloed met evenredige levenslust, wilskracht en energie.

Is 't niet treurig? [1])

Men zegt, dat de geringe man bij voorkeur varkensvleesch of spek gebruikt.

Varkensvleesch eet hij weinig. Het is te duur. Spek gebruikt hij, wanneer-i dat betalen kan, maar hij gebruikt het niet **bij voorkeur**. Volstrekt niet. Althans niet bij voorkeur van smaak. Evenmin omdat hij zich bemoeit met berekeningen over voedingsvermogen of verwarmingskracht van 't vet.

Het gebruik van spek bij den arme heeft 'n andere reden.

---

[1]) Deze beschouwing gaat om buiten de vraag of indedaad vleesch een noodzakelijk bestanddeel is voor de voeding van den mensch. Want in elk geval is de voeding van den werkman slecht, zeer slecht. Bedoeld is dat hij behoorlijk voedsel krijgt, onverschillig waarin dit bestaat en voor zijn loon kan de arbeider zich niet voeden met datgeen, waarop hij aanspraak kan laten gelden.

(Noot uitgever).

Hij heeft **vet** noodig om aardappelen te **slikken.** Wat het vet in de **maag** uitwerkt, gaat hem niet aan, hij gebruikt het voor de **keel.**

Scheikundigen die in filanthropie doen — ik bedoel dezulken die bij hun wetenschap **gezond verstand** kunnen gebruiken en niet uit boekerigheid afkeerig zijn van de onomstootelijke **waarheid der feiten** — worden uitgenoodigd eens de voedingskracht te ontleden van 't maal dat bijv. de amsterdamsche werkman gebruikt. Daarbij is van **vleesch** geen spraak. En zelfs meestal niet van **vet.** Het surrogaat daarvan is „**kattenburger doop**" namelijk: water en azijn.

Men zou 't den soldaat niet durven voorzetten. Jazelfs den gevangene niet. En men bedenke dat de werkman **arbeiden** moet, dus meer behoefte heeft aan goed voedsel dan gevangenen of militairen.

Wie officieel in den kost is bij den Nederlandschen Staat — door misdrijf of conscriptie dan — heeft **aanspraken.** Hij kan **reclameeren.** Dit kan de werkman niet, naar 't schijnt. En daarom doe **ik** 't voor hem, bij dezen. Men schijnt te meenen dat de arbeider geboren is tot onthouding, verdriet, geloof, vermoeienis, zweet, hongerlijden en berusten. Ik geloof aan vooruitgang. Tot allen vooruitgang is beweging noodig. De beweging ontbreekt in Holland. De arme teert zwijgend weg. Hij heeft de geestkracht niet om verbetering van z'n lot te vorderen en juist datzelfde lot belet hem om te geraken tot geestkracht. Dit alles loopt rond in 'n noodlottigen kring die verbroken moet worden. En dit kan wel. Ik zal 't beproeven.

Hoe komt het, dat een slaaf in Oost of West — vóór de afschaffing — geldswaarde had en dat het Nedrlandsche individu **geen** geldswaarde heeft?

Een slaaf kon door matig werk de kosten opbrengen van z'n onderhoud. Men was door eigenbelang genoopt — en waar dit zweeg, door de wet gedwongen — hem te onder-

houden. De meester verschafte hem deksel en voedsel, beiden in overeenstemming met z'n behoeften. Jazelfs was 'n eigenaar den slaaf ondersteuning schuldig, in-geval van ziekte of verwonding. Al deze uitgaven konden bestreden worden uit de winsten die de arbeid van den slaaf afwierp. En **bovendien** werd uit die winst gedekt: **de rente en risico van het voor inkoop van den slaaf betaalde kapitaal.**

Eilieve, welk kapitaal zou men durven uitgeven voor een **werkman ten onzent?** Wie zou hem — **onder verplichting van behoorlijk onderhoud** — durven **koopen**, wanneer hij mocht te-koop worden gesteld? Niemand.

Een afrikaansch dier van de soort: **homo** (mensch) had geldswaarde. De eigenaar eener negerin die verloste, deed winst.

Een nederlandsch dier van die soort heeft **geen** waarde. Elk kind, dat hier ter-wereld komt, is 'n lastpost.

Ginds brachten de geboorten rijkdom aan. Hier vermeerderen zij de armoede. Daar **stal** men kinderen en menschen. Hier legt men ze te-vondeling. Gemeenten of armbesturen kibbelen en procedeeren om het eigendomsrecht van zich afteschuiven.

Hoe is dit, filanthropen, christenen, wereldbeschavers? Hebben al uw bemoeienissen niets voortgebracht dan dit? Niets dan dat gij op uw eigen prijscourant den mensch hebt gebracht beneden de waarde van een rund?

Hoe, die zwarte slavernij was zoo afschuwelijk, hebt gij gezegd . . . dat verkoopen en koopen van **menschen** streed tegen uw gevoel, wijl de koopwaar werd **gelijkgesteld** met paarden, kalveren of ander vee . . . en gij ziet het koelbloedig aan, dat in **ons land**, in het land der **witte** slavernij, uw eigen landgenooten **ver beneden dat vee staan?** Het stuitte u nooit, dat de eigenaar van een kalf **waarde** ontvangt voor z'n **beest** en dat in **uw** land niemand **eigenaar** zou willen wezen van

een **mensch** dan onder schadeloosstelling voor den last van 't bezit? Het hindert u niet dat een neger of koebeest **bate** was of is, en uw arme landgenoot schade? Het kalf **plus**, de mensch **minus?**

Hoe is dit, filanthropen?

Het afschuwelijk menschenslachten in Dahomey strijdt niet tegen mijn beweren dat de waarde van 't neger-individu, in **economischen** zin, boven die van den blanke staat. Dat slachten zou ophouden, als men dien koning — koning! — geld bood voor z'n offers. Maar geldbieden voor een **mensch** . . . foei! Slachten en toelaten dat-i geslacht wordt, is veel **menschelijker**, niet waar?

De zwarte slavernij **was** indedaad in beginsel een gruwel, maar . . . ze was openlijk, oprecht, frank. En: **de slaaf werd beschermd door de wet.**

Wie beschermt den witten slaaf? Wie verzacht of geneest den kanker van de blanke slavernij? Ook dàt is een **gruwel**, filanthropen, en een gruwel met toebehooren van huichelarij en valsheid.

De invoering eener **gereglementeerde** slavernij, met verplichting aan den kant des meesters om z'n eigendom behoorlijk te onderhouden, zou voor zoo menig Nederlandsch werkman een weldaad wezen . . . als ze bestaan kon. Maar niemand zou iets durven bieden voor 'n blanke en daarom is het onmogelijk. Dáárom, en niet omdat onze zeden zouden verheven zijn boven de begrippen die slavernij dulden. Integendeel, ze staan daar beneden en bedekken haar zelfzuchtig terugdeinzen voor de verantwoordelijkheid van 't patronaat, met 'n valsch kleursel van eerbied voor menschenrecht.

De christelijke beschaving is fijn en slim in haar berekeningen.

Zij zegt: gij moogt niet **verkocht** worden . . . ze meent: ik

wil u niet **koopen**. Zij zegt: ik wil niet dat gij **slaaf** zijt... ze meent: ik wil uw **eigenaar** niet wezen. Zij zegt: behoud uwe **waarde** als mensch... ze meent: ik wil mijn **kapitaals**-waarde niet verliezen. Zij zegt: geen **vernedering** voor **u**... ze meent: geen **schade** voor **mij**.

Want de werkman in onze maatschappij **is** slaaf. Z'n maag levert hem gebonden over aan ieder die hem 'n maal aardappelen met azijn betaalt. Hij **is** slaaf, **minus** 't recht op onderstand, **minus** registratiekosten, **minus** gezegelden koopbrief, **minus** rente en risiko.

Ja, zonder risiko. Want als-i ziek wordt, of ongeschikt om te arbeiden, oud, gebrekkig,... welnu, dan huurt men een nieuwen slaaf die werken kan, en betaalt hem als z'n voorganger, met 'n maal aardappelen daags...

Moeten dan de fabrikanten hun betaling verhoogen, de werkbazen hun loon? Volstrekt niet. Dàt kunnen zij niet.[1] Die betaling is geregeld door de verhouding van vraag en behoefte. Er kunnen evenwel maatregelen genomen worden om die verhouding gunstiger te maken. **Altans** men kan zich die vraag **voorleggen**.

Weinig vraagstukken zijn onoplosbaar en 't zou wel heel ongelukkig wezen, als 't zoeken naar voldoend levensonderhoud onder die weinige kwestiën behoorde. Zooals de zaken nu staan, noem ik den toestand van ons Volk **schandelijk**. Zeven-achtste deel der gehuwde mannen moeten de vruchtbaarheid hunner vrouwen verwenschen en zeker zouden de

---

[1]) Dit zouden wij niet durven zeggen. Velen kunnen wel, wanneer zij willen, als zij tevreden zijn met een kleinere winst, die hun niet toekomt maar den arbeider, maar zij *willen niet*. Kleine bazen zouden dikwijls wel willen, maar kunnen niet. Zeker, vraag en aanbod regelen de markt, maar onder de tegenwoordige, onrechtvaardige eigendomsverdeeling heerschen zij niet op natuurlijke, maar kunstmatige wijze. (Noot uitgever).

vogeltjes die zoo vroolijk spijs zoeken en **vinden** voor hun jongen, met minachting neerzien op 't verwaand menschdom, als ze wisten hoe schraal de tafel bereid is, waarom het aanzit.

Hoeveel er ook aan accijnsen betaald wordt voor runderen, de werkman krijgt het vleesch op **zijn** tafel niet, want hij heeft geen geld genoeg om het te koopen.[1])

Ik geef hier de begrooting van een hollandsch gezin. Ik zal het den koning voorleggen, opdat hij **wete** hoe de arme drommels gevoed worden, die zoo schreeuwen en geestdriften, als hij Amsterdam bezoekt. Kan de Koning 't helpen... vraagt ge? Dit beweer ik niet. Maar wel beweer ik, dat een Koning zulke dingen weten moet, en dat de ministers behooren weggejaagd te worden, die hem onkundig laten van den toestand des volks.

Budget van een huisgezin te Amsterdam. Inkomen: zes gulden in de week,[2]) vrije woning en vrij brandstof. Sterkte: man, vrouw, drie kinderen van 7 tot 10 jaren.

De man is sedert veertien jaren knecht op 'n houtzaagmolen. Z'n patroon legt loffelijke getuigenis af over z'n gedrag. „Hij drinkt niet" en doet goed z'n werk.

Uitgaven:	daags	In de week
brood	22^5	1.57^5
middagmaal, bestaande uit 5 kop aardappelen of 2 kop erwten of 2 pond meel	20	1.40
zout		0.07^5

[1]) De accijns op 't vleesch bedroeg 71 cents per inwoner en daar zij 10 pCt. bedraagt van de waarde van het vee, kan men zeggen dat elk persoon dooreen eet f 7.10 aan vleesch, in 1880

[2]) Is dit loon wat laag, ook de uitgaven zijn laag en de evenredigheid tusschen loon en uitgaven is eerder minder dan beter in den tegenwoordigen tijd. (Noot uitgever).

boter $^1/_2$ ons daags	5	0.35
vet $^1/_2$ ons daags	5	0.35
peper, azijn, mosterd, meel voor saus .		0.15
koffie, 2 ons in de week		0.26
gebrande stroop, idem		0.03
karnemelk, eens in de week (4 kan), 3 ons meel, $1^1/_2$ ons stroop		0.20^5
olie voor licht		0.09
zeep, stijfsel, blauwsel, droogwater . .		0.20
garen, band, sajet		0.20
begrafenisfonds		0.18
schoolgeld voor een kind		0.10
tabak, scheren en soms een glas jenever		0.40
	totaal	$ƒ\ 5.77^5$

Er blijft dus over $22^1/_2$ cent in de week, waaruit betaald moeten worden: **kleeding, schoeisel, onderhoud van meubelen, geneeskundige hulp . . .**

Het spreekt vanzelf, dat die $22^1/_2$ cents daarvoor niet voldoende zijn.

Hoe dat te vinden? Ik heb er naar geinformeerd en ten antwoord gekregen:

„Als er bijv. een hemd noodig is, wordt dat gekocht op Zaterdagavend. Dan moeten de daarvoor uitgegeven 90 cents worden bezuinigd op de voeding van de volgende week. In plaats van 5 kop aardappelen worden er daags 3 kop gebruikt. In plaats van 2 kop erwten $1^1/_2$ kop, in plaats van 2 ponden meel $1^1/_2$ pond. Dit moet zoolang worden volgehouden totdat het tekort aangezuiverd is.

Gevraagd: gebeurt het **dikwijls** dat op die wijze de dagelijksche begrooting moet verminderd worden, om 'n uitgaaf van Zaterdagavond te verevenen?

Antwoord: **Ja, er is altijd** iets **noodig. Als ik of een der**

mijnen een jas, broek of ander kleedingstuk moet hebben, gebeurt het wel dat ik ƒ 10 of ƒ 12 voorschot vraag van den patroon. Dit moet dan worden aangezuiverd door inhouding van 50 centen 's weeks. Deze inhouding, gevoegd bij de wekelijksche uitgaaf voor kleêren en schoenen, maakt dat wij, zoolang die aanzuivering niet afgeloopen is, moeten hongerlijden. In zulke dagen eten wij droog brood en 's middags aardappelen of erwten met zout zonder boter of vet.

Gevraagd: gij hebt op uw begrooting 40 centen 's weeks gebracht voor sigaren, scheren, borrels en tabak...

Antwoord: **Ja. Maar zeer dikwijls doe ik deze uitgaaf niet. Ik gebruik zeer zelden en dan nog weinig jenever. Veel zou ik ook niet kunnen betalen. Maar ik beken dat ik soms voel een opwekking noodig te hebben om niet moedeloos te worden.**

Gevraagd: kan uwe vrouw niets verdienen?

Antwoord: **Als zij kan, gaat ze uit schoonmaken en verdient dan acht stuivers. Maar daarop kan niet worden gerekend, omdat er niet altijd „huizen" zijn en ook omdat zij zich overwerkt heeft en bovendien geplaagd is met rheumatiek.**

Gevraagd: wie zorgt voor uw eten, als uw vrouw uit schoonmaken gaat?

Antwoord: **Dat maakt ze den vorigen avend gereed en ik zet het op 't vuur, als ik van den molen kom.**

Gevraagd: wie zorgt voor uw kinderen, als uwe vrouw uit is?

Antwoord: **De kinderen zijn op school en krijgen een boteram meê.**

Vraag: hoe is over 't algemeen de gezondheidstoestand van uw gezin?

Antwoord: **Slecht. Mijn kinderen zijn zwak. Mijn doch-**

tertje van elf jaar lijdt, uit zwakte, aan witten vloed. De dokter zei dat ze versterkende middelen moest gebruiken . . .

Bouillon, biefstuk? Zeker, dat zou goed zijn . . . maar:

. . . **hij zei er niet bij, in welke apotheek die te verkrijgen zijn.**

Gevraagd: Doet gij wel eens uitgaven om uzelf, uwe vrouw, of uwe kinderen eenig genoegen te verschaffen?

Antwoord: **Ik weet niet waarvan ik het betalen zou.**

Wie nu aanmerking mocht te maken hebben op de begrooting van dien werkman, wordt verzocht optegeven: **hoe die begrooting dan zou behooren ingericht te zijn?**

Komaan, filanthropen, en gij vooral die uw eigen welvaart neemt tot maatstaf om 't geheel te beoordeelen, gij die vindt dat alles het beste is geregeld in de beste van alle mogelijke werelden, schrijft eens voor, hoe een werkman, die zes gulden in de week verdient — en al waren het twaalf! — z'n uitgaven behoort te regelen, om **niet** z'n bestaan voortteslepen in ellende, zooals nu 't geval is.

Zes gulden in de week voor een huisgezin! Eilieve, ik zie in 't verslag van het **Fonds ter aanmoediging van gewapenden dienst**, dat er gedurende 1863, voor 84 verminkte en infirme militairen in 't invalidengesticht te Leiden, is uitgegeven ƒ 21.950. Dit bedraagt **vijf gulden** per hoofd in de week. Hoe kan dan een werkman, die **kracht** noodig heeft, die **arbeiden** moet, **met zijn gezin** bestaan van **zes gulden?** Bovendien, er worden voor zulke gestichten veel zaken in 't groot en dus goedkooper ingekocht, terwijl de werkman alles ten duurste betaalt.

Hoe **woont** overigens de arme, de minvermogende tenonzent? Jazelfs, hoe woont 'n groot gedeelte der burgerklasse? Meermalen heb ik daarop gedoeld en zal nu geen beschrijving geven van de woningen der armen. Ik ben realistisch genoeg geweest in de laatste bladzijden en naar

mijn smaak zelfs te veel. Mijne pen is moê van walg.

Maar over dat **wonen**, toch eene vraag, en 'n mededeeling.

De vraag is deze: zouden de heeren, die onlangs **fondsen** van anderen trachtten bij-elkaêr te krijgen, om hôtels op te zetten voor reizigers, niet beter doen hun eigen geld te gebruiken tot het bouwen van woningen voor **armen?** Maar... geen kazernes. Dit bereikt het doel niet.

Ik begrijp dat burgemeesters-filanthropen, als ze gereisd hebben, veel aanmerkingen maken op de europesche logementen, en vooral op die in Nederland. Maar als ze een tijdje hadden doorgebracht in 'n kelderwoning te Amsterdam, geloof ik dat ze **die** logementen bovenal de moeite van 't hervormen zouden waardig keuren.

En nu de mededeeling. Ik geloof dat ze treffend is! Er bestaat in Nederland eene maatschappij tot **Nut van 't Algemeen.** Die maatschappij houdt jaarlijks algemeene vergaderingen. De afgevaardigden der departementen hebben 't recht voorstellen te doen... natuurlijk moetende strekken: **tot nut** van 't algemeen.

In de laatste vergadering werd door het departement **Franekeradeel** voorgesteld:

„**der departementen aantebevelen, elk in zijn kring zooveel mogelijk onderzoek te doen naar de gesteldheid der woningen voor den geringen stand, armen of behoeftigen; of zij schadelijk zijn voor de gezondheid en den welstand, en daardoor** nadeeligen invloed **uitoefenen op het** huiselijk geluk, **en oorzaken zijn van** kwijning, achteruitgang, zedeloosheid, onverschilligheid, verdierlijking...

Ge ziet dat ik niet alleen sta in m'n oordeel over den invloed van het **wonen** op de zedelijkheid.

„**en plaatselijke maatregelen te beproeven ter verbetering ten deze.**

Zoover 't voorstel van Franekeradeel. Nu de behandeling in de zitting, volgens de gepubliceerde verslagen.

. **,,Het voorstellend lid licht zijn voorstel nader toe, en wil zelfs bij de regeering, policie- of andere maatregelen hebben uitgelokt, om het voorgestelde doel te bereiken . . .**

Dat domme Franekeradeel! 't Verdiende waarlijk geschrapt te worden van de ledenlijst der maatschappij: **tot nut** van 't algemeen.

,,Het lid A r u m acht het een onbereikbaar ideaal . . .

Spoedig een eikekroon voor 't lid Arum. Ik zei ten onrechte dat er geen uitvindingen worden gedaan door ons volk . . . zie Arum eens! Het heeft idealen weten te ontdekken — en onbereikbare nog-al! — in dingen waarin ik-zelf ze niet zou gevonden hebben, ik, de droomer bij uitnemendheid. En Arum vindt nog meer uit. Dat dichterlijke lid beweert:

,,dat 't onderwerp in kwestie niet ligt op den weg **der maatschappij tot nut van 't algemeen . . .**

Ik vraag: wat ligt er dàn op dien weg? Tractaatjes? Bijbels? Histories van brave Hendrikken? Ik zou 't een schoone weg vinden, die **tot nut van 't algemeen** leidde naar behoorlijke woningen, al struikelde men dan niet op die wandeling over bundels preeken en verhandelingen. Maar ik schijn dit mis te hebben. Altans naar 't oordeel der afgevaardigden van onze maatschappij — **tot nut van 't algemeen**, vergeet dit niet! — had het dichterlijke Arum **gelijk** en 't praktisch-domme Franekeradeel ongelijk:

,,Het voorstel werd bij acclamatie **verworpen . . .**

Is 't niet bedroevend? Gij begrijpt dat er onder die **acclameerende** afgevaardigden, veel dominees zijn. Moesten ze niet in natte kelders worden gesleept, om daar door nauwte en vuil, door vocht en stank wat **menschelijkheid** te leeren bij hun godsdienst, of liever **in-plaats** daarvan?

II. Veel van 't verkeerde is te wijten aan onze Staatsinstellingen.

Er is een **deun** uitgevonden, om alle klachten over den toestand des Volks te smoren, wanneer men die in verband brengt met onze Staatsinrichting. Dit antwoord luidt:

Dit is niet de zaak van de Regeering.

Het Volk is zedeloos en onzedelijk . . . dit is de zaak niet van de Regeering.

Het Volk is dom . . . dit is geen Regeeringszaak.

Het Volk lijdt honger, 't Volk woont ellendig, 't is uitgeput, moedloos . . . geen zaak van de Regeering.

Al die dingen **liggen niet op den weg** der Regeering.

Eilieve, wat ligt er dan toch wèl op dien weg? Wat, in 's hemels naam, gaat dan der Regeering wèl aan? Of gaat haar **niets** aan, ligt er **niets** op haar weg, dan 't kibbelen over 'n plaatsje voor dezen of genen **staatsman?**

Waarlijk, de heele Regeering lijkt op 'n spoorwegmaatschappij die vergeten zou de treinen te laten loopen, om zich alleen bezig te houden met het benoemen van conducteurs.

Wat men in Nederland vrijheid noemt, is niets dan een lafhartig en wantrouwend verdeelen van verantwoordelijkheid.

Uit vrees voor tyrannie heeft men alles zoo ingericht, dat het lijdende Volk zich op niemand beroepen kan. Een grondwet-koning is zoogenaamd onschendbaar, dus: niet aansprakelijk. Hij is verantwoord, wanneer-i zich stipt houdt binnen de beperkingen van zoo'n instrument, en wel genoodzaakt, om niet meineedig te worden, verstand, oordeel, bekwaamheid, goeden wil, hoogere inzichten, alles wat in hem is, voor 'n groot deel te besteden aan 't bestudeeren van militaire modes. Dit is zoo erkend, dat reeds bij de opvoeding en opleiding van aspirant-koningen, alles wordt geregeld op 'n wijze die ze vatbaar maakt voor latere onbeduidendheid.

Een koningszoon moet, om eenmaal zijn beroep goed waartenemen, z'n karakter dooden, z'n geest uitblusschen, z'n wil onderdrukken. Om wat te wezen, moet-i niets zijn. De grondwet leert dat-i eenmaal zal te teekenen hebben, wat men hem voorlegt, en dat z'n hoogste verdienste of bekwaamheid wezen zal, geen bekwaamheid of verdienste te bezitten.

Niets zou onbillijker wezen, dan een grondwet-koning aansprakelijk te houden voor de ellende des volks. Hij mag zich zelfs niet bemoeien met de publieke zaak, en staat dus beneden elk ander. Wanneer b.v. een koning de zaken inzag als **ik**, zou hij 't recht niet hebben, daarover openlijk te klagen als ik. Zijn plicht zou bestaan in 't nalaten van wat mijn plicht me voorschrijft te doen. De ministers en **liberale** bladen zouden terstond hem terechtwijzen:

— Met uw verlof, Sire... wees zoo goed te zwijgen. Gij zijt gedoemd tot onbeduidendheid. Volgens de grondwet zullen wij terstond ophouden met roepen: leve de Koning, zoodra gij bewijzen geeft niet dood te wezen. Uw taak is: **niets te doen.** Uw roeping is: **geen roeping te hebben.** Uw zorg is: **alle zorg over te laten aan anderen.**

Aan anderen?

Aan wien? Aan wie?

Dit moeten wij vragen. Natuurlijk. Want, als dan de Koning volgens z'n grondwet-instructie zich niet mag bemoeien met de zaken, spreekt het vanzelf, dat hij geheel-en-al **buiten verantwoordelijkheid** moet gesteld worden, zooals dan ook bedoeld wordt door 't woord: **onschendbaar.**

Wanneer dus anderen belast zijn met beslissen en handelen, dan moet ook de verantwoordelijkheid bij die **anderen** gezocht worden.

Er moet toch een plaats, een persoon zijn, waar en tot wien het Volk zich kan aanmelden om recht te vragen, als

't verdrukt wordt, of — zooals bij ons — verwaarloosd.

Neem eens aan, dat samenscholing, oproerig geschreeuw, brandstichten en plunderen, wettige en zedelijke dingen waren... voor **wiens** huis moet het Volk samenscholen, **wiens** naam moet bezongen worden in oproerliedjes, **wiens** glazen moeten worden ingegooid, **wiens** huis geplunderd?

Dit weet ik waarlijk niet. En dat weet niemand. Deze onwetendheid is de triumf van 't parlementair stelsel, en 'n gemakkelijk bedkussen voor gewetenlooze regeerders. Als er klacht is, **heeft niemand het alleen gedaan.**

De ministerieele verantwoordelijkheid is 'n leugen.

Een koning staat te-recht voor de geschiedenis. Ook heeft hij soms de eer op te houden van z'n geslacht. Hoe ontmand ook door de grondwet, het kòn zijn dat 'n vorst zich den loop der zaken aantrok. 't Is zeldzaam, maar er zijn voorbeelden van. Ook zijn er voorbeelden in de geschiedenis, dat een volk dol wordt, alles vergeet, z'n koning doodslaat of hem wegjaagt met z'n familie, en die voorbeelden zouden misschien dezen of genen koning kunnen opwekken tot belangstelling in de publiek zaak.

Maar... de ministers? Eilieve, wat hebben **zij** te vreezen? Hoe bereikt hèn de afkeuring der geschiedenis, de vloek van den tijdgenoot? Geslachts-eer hebben ze niet op te houden... het volk kent hen ter nauwernood en de geschiedenis heeft wel wat anders te boeken dan de namen der onbeduidendheden die elkaêr opvolgden aan de groene tafel. Wij hebben sedert twaalf of veertien jaar, bijna **honderd** van die heeren versleten. 't Is in Nederland een distinctie geworden, geen minister te zijn geweest.

Welke minister zal de ellende boeten, of herstellen, waaraan 't Volk ten prooi is? Wie zal het genezen van 't bederf der vochten, dat natuurlijk gevolg van slechte voeding? Tot welke civiele of crimineele actie geeft het plichtverzuim eens

ministers, wettelijk aanleiding? Hoe moet die actie geïnstitueerd worden? Waar beteekend? Door wien?

Enquête in de Tweede Kamer? Eilieve, de leden dier Kamer zijn immers juist de personen met wier hulp de minister staande blijft. Zoodra hij in die kamer de meerderheid verliest, treedt hij af, trekt zich terug en is vergeten. De mannen die op 't kussen zijn, hebben een eigenaardige goedwilligheid voor de verkeerdheden hunner voorgangers. Het tegendeel mocht eens gewoonte worden en hoe dan, als ook hùn opvolgers lastig werden? 't Is daarmeê als met advokaten, die elkander sparen — ten koste van de respectieve cliënten. Die cliënten zijn in dit geval: **het Nederlandsche Volk.**

De heele inrichting van ons bestuur berust op leugen. Die geheele onverantwoordelijke, onaantastbare ministers zijn 't product van de stemmingen eener Kamer die zelf 'n leugen is De kamer is niet gekozen door 't **Volk**. Ze is het voortbrengsel van krantengeschrijf.

Onder de dagbladen hebben die kranten 't hoogste woord en den meesten invloed welke in den aanvang gesteund door kapitaal, den tijd hadden, door **Hoff**-advertentiën en **Holloway**-annonces, zich te maken tot „'n veel gelezen blad". Een gezelschap raddraaiers dat 'n paar ton wil ten koste leggen aan de verspreiding van een goedkoope courant, kan zeker wezen, na weinig jaren het uitgeschoten kapitaal met woeker terug te ontvangen . . . en den Staat te regeeren. Naast en tusschen de annonces van revalenta of haargroeimiddelen, geven ze den lezer hun politiek brouwsel in. Wie niet geneest door 't middel van dokter **die**, zal baatvinden bij 't stemmen voor m'nheer **die**. Honderd certificaten uit vreemde landen, dat m'nheer **die** 'n ware liberaal is, en dat z'n staatkundige loopbaan alle kinderen geneest van engelsche ziekte. Likdorens zijn onmogelijk voortaan, als m'nheer **die** een plaatsje

krijgt op 't binnenhof en 't stamelen zal mythe worden, zoodra m'nheer **die** aan het woord komt in den Haag. Longtering en opcenten...

O genoeg, arm rachitisch Volk met uw pillen en kranten, en poeiers en kieskollegiën!

Moet er niet een algemeene oorzaak zijn, die Nederland bracht tot den staat waarin het verkeert?

Bijzondere gevallen hebben er niet plaats gevonden sedert de zoogenaamde restauratie.

Welke zaken kunnen te-weeg brengen dat alles is, zoo-als 't is?

Dit is hoofdzakelijk te wijten aan **slecht bestuur.**

De ministers die zich terugtrekken op hun buitenplaatsen, als de boêl verkeerd loopt, regelen, beschikken, benoemen, bevorderen of ontslaan naar 't hun lust. **Après nous le déluge** (na ons de zondvloed), dat is: watersnood... of andere nood. Wij hebben dááraan een stel regeerders en bestuurders van land en stad, dat treuren doet of lachen, al naar men gestemd is, maar in ieder geval minachting en verontwaardiging opwekt. Vandaar ook dat men nergens den minsten eerbied bespeurt voor de „Overheid". Van verband tusschen regeering en volk geen spoor. Zooveel de wet maar eenigszins toelaat, onttrekt iedr zich aan 't vervullen van burgerplicht. Belangstelling in de openbare zaak is 'n onbekend iets geworden.

De kunst van regeeren of besturen moet **geleerd** worden. Daartoe is aanleg, ijver en studie noodig en waar 't Volk dit alles ziet ontbreken op-den-duur, kàn er geen ontzag bestaan voor bestuur of regeering.

Ik geloof niet dat een rechtgeaarde koe er in berusten zou, te logeeren als nu drie-vierde deel van de bevolking van Amsterdam.

Maar dit gaat het bestuur niet aan. **Dit alles ligt niet op den weg van 't bestuur.**

En bij 't klagen daarover, stuit men alweder en altijd op dat overheerschend kenmerk van 't parlementarisme: op gebrek aan verantwoordelijkheid.

Als een pikant staaltje van de wijze hoe er bestuurd wordt, hoe de bestuurders hun roeping begrijpen, wijs ik u op 't volgende.

Wij weten nu eenmaal dat het Volk geen vleesch eet. Voor 'n oogenblik aannemende dat het bestuur daaraan niets doen kan, zal 't toch waar blijven, dat zoo'n feit belangstellende aandacht verdient. Ziehier hoe de Gedeputeerde Staten van Friesland zich van hun plicht daaromtrent kwijten. Wij lezen in 't Verslag van die provincie over 1861:

> **,,Wij moeten nog wijzen op 't verblijdend verschijnsel dat de invoer van s m e e r . . .**

de Nederlandsche Industrieel voegt hier zeer gepast bij: **,,dat is: de afval van ons naar Engeland verzonden vee".**

> **. . . smeer, een artikel zoo uitnemend geschikt om bij de geringe volksklasse het gemis aan vleesch te vergoeden, in de beide laatste jaren weder klimmende was".**

Het is moeielijke bij zulke mededeeling niet bitter te worden. Men vraagt zich, wat de overhand heeft bij die heeren Gedeputeerde Staten, de domheid, de onverschilligheid, of de wreedheid?

Of zou er ironie liggen in dat **verblijden** over 't verruilen van versch vleesch tegen oud smeer? Zou 't een geestigheid wezen?

Laat ons 't zachtste oordeel kiezen, en dus de zaak houden voor domheid. We kunnen daarvoor de minder domme opinie teruggeven — niet als verblijdend verschijnsel, helaas! — dat 'n vlucht uilen zoo bij-uitnemendheid geschikt

wezen zou . . . om H. H. Gedeputeerde Staten van Friesland te vervangen.

Als ik wilde toegeven in den lust om zeer veel voorbeelden van dien aard aantehalen, was er geen eind aan. Beter zou 't gezegd zijn: als ik den walg kon overwinnen, die mij dat aanhalen veroorzaakt. In 't groote en kleine, in stads-, provincie-, en landsbestuur, overal dezelfde onbekwaamheid, ongeschiktheid. Datzelfde berusten is de straffeloosheid van een onverantwoordelijk: niet-alleen gedaan. Overal . . . 't zelfde gebrek aan geweten.

Ik haalde in 1862 Shakespeare's woorden aan: **er is verrotting in den staat.** Kort daarop erkende de minister Thorbecke „**dat er een contagium (besmetting) heerschte in den staat.**"

Weer moet ik terugkomen op de leugen der Vertegenwoordiging.

Het hongerlijdende gedeelte der Natie spreekt niet mede. De niet-etende werkman heeft evenmin stem bij de behandeling **zijner** zaken, als de koeien zelf, die hij ziet wegvoeren naar Engeland.

Ten-allen-tijde was rijkdom een middel tot bedervenden invloed. Maar ik geloof dat zelden die invloed zich zoo onbeschaamd deed gelden als tegenwoordig. Men verwart hier-te-lande rijkdom met verdienste, maar 't zou goed wezen dit niet zoo duidelijk te toonen.

De vraag schijnt niet te zijn: **Wie is bekwaam? Wie** toonden **op de hoogte der zaken te zijn? Van wien kan men** ijver, kunde en goede trouw **met grond verwachten?**

De vraag is deze: **welk** persoon **kan geacht worden,** kameraden **genoeg te hebben onder** de septuaginta,[1]) **om z'n begrootingen te doen doorgaan?**

[1]) Septuaginta dat beteekent 70. Vroeger was de Kamer samengesteld uit 70 leden. Nu is dit geklommen tot 100. (Noot uitg.)

Hoe zal de mishandelde **arme** zich doen hooren?

Dààrvoor zal **ik** optreden. En dit schrijven is een begin.

De arme wordt niet vertegenwoordigd! Welnu, van heden af, ben **ik** de vertegenwoordiger van dien arme. De Regeering draagt geen kennis van de behoefte des Volks? Ik zal haar die behoefte doen kennen.

En als de tijd dààr is, zal ik haar bericht doen van de eischen des Volks.

De arme die **stom** was, zal voortaan **spreken**. De hongerlijdende bevolking van Nederland zal niet langer **zwijgend** hongerlijden.

— **Wij willen eten, waarlijk leven, genieten. Wij willen gelukkig zijn** —

Ziedaar de eerste, zeer onparlementaire redevoering, die ik namens den arme, den werkman en de grootste helft der burgerklasse, richt tot de regeering van Nederland.

Die heeren zijn niet afgezonden naar den Haag, om te redekavelen over stelsels, meeningen en parlementaire spitsvondighedn. Het Volk eischt welvaart, genot, geluk en 't is de plicht van wie een mandaat aannam, **dien** eisch te doen hooren, dáárover te spreken en de Regeering te noopen — des-noods te **dwingen** — zich daarmede te bemoeien.

De **leugens** moeten ophouden. Het Volk eet z'n droog brood en z'n aardappelen, met of zonder **vet** dan, **in waarheid.** Het heeft dus oo krecht op waarheid in 't **noemen** van die zaken.

De troonrede, die de ministers den koning laten uitspreken, is een jaarlijks terukeerende leugen.

En 't antwoord daarop insgelijks.

---

[1]) Hier verkeert Multatuli in de naïve onderstelling dat de Kamer geroepen en in staat was de sociale kwestie op te lossen. Wat zou hij gauw genezen zijn geweest, als hij eens zitting had mogen nemen in dat kollegie! (Noot uitgever).

Nooit kan men den Koning laten zeggen: „**HEEREN, 'T VOLK HEEFT GEBREK.**"

Nooit antwoordt men: „**SIRE, 'T VOLK HEEFT HONGER.**"

En zoo toch zou er gesproken moeten worden, als er naar waarheid gestreefd werd.

De principaal — **het volk** — droeg zijnen gemachtigde niet op, strijdtevoeren tegen dezen of genen minister. Het volk verlangt **welvaart, loon voor geleverd werk, levensgenot, voedsel.**

O, 't ware indedaad de moeite waard, een staatsdienaar te verwijderen, die 't volk deed hongeren, om hem te doen vervangen door 'n ander, onder wien 't behoorlijk zou worden gevoed.

Maar dit geschiedt **niet.**

Het Volk lijdt gebrek, èn onder zoogenaamde behouders, èn onder zoogenaamde liberalen, en zóó ver gaat de gewoonte van 't wegdringen der waarheid, dat men zich zelfs de moeite niet geeft, de eenige werkelijke ernstige partijleus: **'s Volks welvaart,** te gebruiken **tot uithangbord.** Hierin staan onze regeerders nog beneden een ouwerwetschen kroeghouder, die door 'n gekroond „Lands welvaren" tracht z'n jenever in en aan den man te brengen. De welstand van 't volk **„ligt niet op den weg der Regeering."**

't Ware te wenschen — zonder scherts, ik spreek in treurigen ernst — dat er in de Kamer een **vleesch-partij** bestond. Hierin lag misschien een behoedmiddel tegen „opstaan" op **andere** wijze, „opstaan" eener **andere** partij, en **buiten** de kamer ditmaal, eener partij die — god-bewaar-ons! — later in de Geschiedenis den naam zal dragen van **kaas- en broodvolk.** Zooals we dat meer zagen gebeuren, en **zullen** zien gebeuren, omdat het ligt in den **almachtigen aard der dingen.**

Een vleeschpartij in de Kamer! O, zeker zou die partij

wèl zoo belangrijk wezen als nu de côteriën [1]) van liberalen, van behouders, van **juste milieu** [2]) richting, van kakelaars over christelijk-historische standpunten, of der halfwijze vereerders van een goddelijk recht . . .

Er is een goddelijk recht. Het is 't recht des Volks om brood te eischen voor arbeid. Het recht om niet te sterven van honger, of in leven te blijven met moeite, in een land dat ruimschoots 't noodige opbrengt, maar welks voedende kracht door wanbestuur ten deele wordt weggeleid naar 't buitenland, ten deele misbruikt om eenige weinigen te overladen met genot.

De spitsvondige, schijnbaar diepzinnige redneeringen over tarieven en vrijhandel worden niet gevoerd met het plan om te geraken tot waarheid. Deze is — het kan niet te dikwijls gezegd worden — eenvoudig, als altoos.

Vrijhandel? Zeker! Vrije Handel, geen belemmering van uitvoer, geen **bescherming**, die traag maakt, en vadsig en onbekwaam, maar . . . **ook geen bescherming van den vreemdeling.**

Ik ben **tegen** 't parlementair stelsel. Maar als men dit nu eenmaal behouden wil, behoort het in oprechtheid te worden toegepast, en niet met de huichelarij van een bespottelijken **census.**

Vrije en algemeene verkiezingen, dàt is — nu we eenmaal meêvaren in 't schuitje van de eeuw — 't eenige middel om dat vaartuig te doen aanlanden in goede haven, en vooral om te beletten dat **reizigers** en **bemanning** àl te erg worden uitgezogen.

---

[1]) Côteriën — zoo noemt men de klubjes en groepjes die zich vormen om zichzelven te bevoordeelen. (Noot uitgever).

[2]) Partij van het juiste midden. «Zoo'n middenman, wat heb je eran?» (Noot uitgever).

De lijders der constitutiekoorts willen dat het Volk meêspreke. Welnu: **dàt dan ook 't Volk meêspreke!** 't Is valsch en schandelijk, het in den waan te brengen, dat er gezorgd wordt voor z'n belangen, als dit indedaad **niet** geschiedt.

Vrije en algemeene verkiezingen, ja... maar om die verkiezingen **vrij** te doen zijn, moet de invloed der holloway-dagbladen worden gefnuikt, die juist omdat het eigenlijke Volk niet leest, dagbladen die juist dáárom, en alleen daarom, invloed hebben zooveel als noodig is om een kieskollegie te doen triumfeeren met 'n onbeduidenden candidaat, tegen de candidatuur van 'n andere onbeduidendheid.

Algemeene verkiezingen, ja! Men zou wel gedwongen zijn te letten op de publieke zaak, als 't Volk daarin meêsprak. De scherpte van den toon, welken de honger geeft, zou ook anderen wakker maken, die nu hun recht tot kiezen niet waardeeren omdat het toch niet helpt.

Er zou beweging komen in ons politiek leven, en al ware soms die beweging onordelijk, al raakte ze aan den grens waar roering begint, of zelfs schandaal... welnu, dit alles ware te verkiezen boven den tegenwoordigen doodslaap.

Waar zijn de admiralen, vraagt ge? Die zullen verschijnen, zoodra er naar admiralen wordt uitgezien, zoodra er bij **algemeene** verkiezingen, **algemeene** hoedanigheden zullen noodig wezen. Tot zoolang is 't degradeerend [1]) en vervelend, te concurreeren met dorpsrenomméen.[2])

De menschen ontbreken nooit aan de omstandigheden.

Er zullen **mannen** opstaan, zoodra er vraag naar mannen is. 't Gaat daarmêe als met fosfer, die vroeger duur en zeldzaam was, en later, toen de behoefte aangroeide, goedkoop werd en overvloedig. De huishouding van Staat had tot-nogtoe geen lichtstof **noodig**, en daarom is de sociale fosfer op

---

[1]) Vernederend. — [2]) Dorpsgrootheden. (Noten uitgever).

dit oogenblik zoo duur. Ze zal te-geef worden, **als er vraag naar is.**

Algemeene verkiezingen dus. Afschaffing van den **census**, die bespottelijk is, èn in principe èn in toepassing.

In principe. Zooveel vooronderstelde welvaart geeft recht om invloed uitteoefenen òp de welvaart. Dus de arme drommel die juist zoo hoognoodig had om tot welvaart te geraken, wordt uitgesloten. Hebben schipbreukelingen die aan-boord zijn van 't zinkend wrak, minder recht op hulproepen, dan wie half of heel gered zijn? Mag iemand die **meer** honger heeft dan **'n ander**, niet meêroepen om voedsel?

In toepassing. Heeft de beschaafde man die zich intellectueel ontwikkelde, maar juist dáárom misschien op geldverdienen zich niet toelegde, minder recht van bemoeienis met de publieke zaak, dan de kastelein van een meisjeswinkel? Staat de eerlijke arme   arm misschien omdat-i eerlijk was — boven den gelukkigen gauwdief, boven den woekeraar? Moet een dokter in de letteren, een wijsgeer, de man van studie, lager staan dan de schacheraar? Is 't voorts billijk, dat menig kleinhandelaartje op 't platteland mag meêstemmen, en de met hem gelijkstaande winkelier in 'n stad niet, omdat er voor de woonplaats van den laatsten een hooger **census** is voorgeschreven? [1])

En eindelijk: **waarom kiezen de vrouwen niet meê?** Als de ministers 't geld van de natie wegsmijten, zoodat de belastingen hoog blijven, lijden **zij** toch ook onder dien druk. Als we door slecht bestuur oproer krijgen, of oorlog, of watersnood, lijden **zij** toch ook onder die rampen.

Bij **algemeene** verkiezingen zou men niet telkens nulliteiten — of erger — zien verheffen op den ministerstoel, want

---

[1]) Hierin is wel eenige verandering gekomen, maar toch blijft een zekere census bestaan, die de armen nu als vroeger buitensluit van de kiesbevoegdheid. (Noot uitgever.)

het beter gehalte der Kamer zou andere tegenspraak vereischen, of andere toelichting, dan er nu meestal wordt gegeven van de groene tafel.[1])

Ik resumeer:

I. Het Volk verkeert **STOFFELIJK, ZEDELIJK** en **VERSTANDELIJK** in een ellendigen toestand.

II. Dit is voornamelijk te wijten aan de inrichting van den Staat, wijl niemand zich aansprakelijk houdt voor die ellende.

De Koning niet, omdat-i volgens de grondwet, onschendbaar is, en daardoor met den besten wil, onmachtig.

De ministers niet, wijl ze om de twee, drie jaar, door elkaar genomen, aftreden, en zich dan niet bekommeren over de latere gevolgen van de wijze waarop zij bestuurden.

III. Die toestanden zijn 't onvermijdelijk gevolg:

Voor een deel van 't Parlementair stelsel in het algemeen.

Voor een ander deel — en voornamelijk! — van de wijze waarop dat stelsel in Nederland is voorgeschreven door de Wet, en wordt toegepast in de daad.

Ik eindig voor ditmaal met den uitroep van Cato:

IK VOOR MIJ, IK BLIJF ER BIJ, DAT DE ELLENDE DES VOLKS MOET WORDEN UITGEROEID!

Gij hebt die woorden toegejuicht, in uwe harten, en ik vertrouw, dat gij, meer nog door eigen aandrift tot het goede, dan bewogen door mijne opwekking, uzelven beloofd hebt, daartoe meê te werken naar uw vermogen.

---

[1]) Hier plaatsen wij een groot vraagteeken. Dat gehalte verbetert niet in evenredigheid. En in geen enkel land met algemeen kiesrecht zien wij er deze werking van. (Noot uitgever).

In christenkerken spreekt men van broederschap. „Zoo wat ge den minste mijner broederen gedaan hebt dat hebt ge mij gedaan" zegt Jezus.

In het Oude Testament, dat velen onder ons ten zedelijk wetboek is, staat voorgeschreven: „gij zult uwen naaste liefhebben als uzelf". Veel christenen beweren dat Jezus dit het eerst heeft gezegd. Ze kennen dikwijls hun eigen bijbel niet. Het staat in Leviticus XIX, maar komt bovendien voor in veel andere geschriften, van ouder datum dan 't begin van dat zoogenaamd christendom. En ook de vrijmetselaren noemen zich broeders en prediken liefde.

De wijsgeer maakt liefde jegens den naaste niet tot een **gebod.** Hem is 't **oorzaak tot handelen,** geen **bevel** waaraan men gehoorzaamt, noch **doel** dat bestreefd wordt. Wie waarheid zoekt, gevoelt dat hijzelf een deel is — hoe klein dan ook, een deel toch — van 't geheel. Dat broederhaat **zelfmoord** is, en lauwheid voor 't welzijn van z'n naaste, **eigen verwaarloozing.** In dien zin is eigenbelang de hoogste, ja de eenige deugd. En dat is een bewijs te-meer voor de stelling dat algemeen en bijzonder belang inéénvloeien. Zekerlijk zouden nooit zulke voorschriften van zedelijkheid of godsdienst ingang hebben gevonden, wanneer zij indruischen tegen ons bewustzijn dat wij behoefte hebben aan verbroedering.

Even als duizend gulden samengenomen, grooter kracht uitoefenen dan duizend verspreide guldens, zoo ook voelen we onze waarde verhoogd, wij voelen ons gelukkiger, beter, naarmate wij met meer ijver en ernst de plichten vervullen, die ieder onzer maken tot 'n schakel aan den grooten keten der menschheid en van de oneindige wereldgeschiedenis.

Indien dit al waar is in 't algemeen, hoeveel te-meer is het dan in-acht te nemen, waar onze begeerte tot helpen en steunen kan worden toegepast op hen die onze genooten

zijn in 't Land onzer inwoning, op 't Volk waartoe wij behooren, het Volk welks voorspoed, ook in den meest rechtstreekschen zin, **onze** voorspoed is.

Men bedenke dat Jezus sprak van „den minsten zijner broederen", en niet van welvarende en tevreden hoogepriesters. Men bedenke dat juist zijn liefde voor de armen en verdrukten, hem de krachtige vervloeking tegen verdrukkers en rijken in den mond gaf.

Liefde en hulp... ja! Maar voor hen die lijden, voor de armen van geeste, voor hongerigen, voor nooddruftigen. Géén liefde, géén hulp, géén inschikkelijkheid, géén steun voor opgedrongen wereldsche grootheid, die armoede, honger en nooddruft te-weegbrengt, onderhoudt en bestendigt.

Zulke steun zou medeplichtigheid wezen aan **misdaad.**

Vroeger schreef men de geschiedenis van Koningen... het **Volk** was niets. Van kroon- en zwaarddragende roovers... het **Volk** was niets. Sedert lang reeds is die veldslagen-geschiedenis veroordeeld. Welnu, vóór nu eens eindelijk 't **Volk** schijnt aan de beurt te komen, het wezenlijke Volk, de ware bestanddeelen waaruit het menschdom is samengesteld... schijnen wij 'n soort: geschiedenis van ministers te moeten doorloopen, de geschiedenis van de staat-**kunst**, van de staats-**kunsten**, van de staats-**kunstenaars**, en wat dies meer zij.

Want wij, gij, ik, onze vrouwen en kinderen, zijn de biljardballen waarmeê de heeren in den Haag carambole maken. Wij zijn de **volants** [1]) welke door liberalen en behouders [2]) aan elkander worden toegekaatst. Wij, gij allen en ik, zijn de schaakstukken waarmeê de heeren zich ver-

---

[1]) Zoo noemt men het voorwerp wat men elkaar toewerpt in het bekende spel : *jeu de grâce.* (Noot uitgever).

[2]) Nu moet men er bijvoegen de sociaaldemokraten. Die had men in dien tijd nog niet. (Noot uitgever).

maken, en wie 't gewone schaakspel mocht afkeuren omdat het voor wetenschap te-veel op spel gelijkt, en voor spel te-veel inspanning vordert, zal zeker dit schaakspel te erger verfoeien, naarmate het als vermaak ten-koste van een Volk, te wreed, en als onzedelijke laagheid te weinig vermakelijk is.

Overal vinden wij meer of min diepzinnige beschouwingen over de verdeeling van macht en gezag: **wie 't best carambоleerde, wie den volant het best wist terugtekaatsen.** Over 't al of niet begeven van ambten en waardigheden: **of men den prins van Oranje koningin wou laten halen.** Over „verkrachten van den evenaar"... aan dit laatste zou ik den naam geven van on-**fair** fiat-zetten, in de spelletjes die de heeren speelden.

Ik erken dat er Kunst noodig is, om goed te regeeren, maar... **kunde** moet voorafgaan. En wel de bepaalde kunde, die ons in-staat stelt te oordeelen over de behoeften des Volks. Staats**kunst** komt nooit te-pas.

Maar wat is in de praktijk staatkunde anders dan de **kunst,** het **kunstje,** om met zekere gegevens, zich-zelven en eenige vrienden, eene plaats te bezorgen en zich daarop te handhaven.

Ik houd niet van utopiën. Een Haroen al Raschid, die verkleed rondgaat onder 't volk, om recht te doen, is niet van onzen tijd, en... van géén tijd. Een heerscher die aldus handelt verwaarloost z'n plicht, en toont dat hij dien al-lang verwaarloosd heeft. Want zijn taak is niet: nu-en-dan eens recht te doen, uit luim... maar te zorgen: dat er **doorgaand** recht geschiede. 't Zou wel ongelukkig wezen, als 'n verongelijkte moest zitten wachten op zoo'n koninklijk bezoek.

Ook wensch ik de staatkunde niet onderwezen te zien in de school van Fenelon, die Telemachus door Minerva laat voeren tot koning Idomeneus, om hem door dien wijzen vorst te doen onderrichten in de kunst: hoe men een Volk gelukkig maakt.

Evenmin ben ik de meening van Socrates toegedaan, die Alcibiades ongeschikt achtte tot het vervullen van een hoog staatsambt, omdat-i — onverwachts gevraagd — het juiste cijfer der Atheensche inkomsten niet noemen kon.

Dus noch Haroen, noch Fenelon, noch Socrates. Ik heb, naar ik meen, beter zegsman dan die heeren. Ik beroep mij op **uw oordeel.**

Ik noemde het woord: **kunst** om het Volk gelukkig te maken. Wij erkenden dat hierin inderdaad een kunst gelegen is, wanneer men dat woord maar niet opvat als **diplomatische kunstjes.** Doch aannemende dat er in 't hooge doel van **geluk geven,** kunst ligt, aannemende dat die kunst, als alle andere kunsten, de Natuur tot voorbeeld behoort te nemen — de Natuur, die **veel vrij-laat,** en **weinig dwingt,** haar die zich meestal openbaart in 'n weldadig **laat-maar-gaan** — dit alles aannemende, en tevens alzoo: dat **kunde** die kunst behoort vooraf te gaan . . . dan zal niemand ontkennen, hoe er vóór alles onmisbare behoefte is aan: **het besef van de noodzakelijkheid dier kunde.**

Wat zullen wij den arme antwoorden, den **Nederlandschen werkman,** als deze ons vraagt: waarom hij met harden arbeid niet in-staat is, den zijnen het noodige te geven? Waarom hij z'n aanwezen moet voortslepen in ellende, veroordeeld tot onbeschermde slavernij? Waarom z'n kinderen bleek zien? Waarom z'n vrouw schrikt bij de ontdekking, dat er weldra een mond meer zal verschijnen aan den nu reeds al te schralen disch? Waarom hij gedoemd is tot eeuwigdurende tantaluspijn, bij 't denken aan wat vriendelijk geluk?

Ik wenschte dat wij ons gereed maakten tot antwoorden op die vragen.

Of zou 't misschien beter zijn, te wachten tot dat antwoord zal worden gegeven door het Volk zelf, op brutalen

toon, zooals Parijs in 1848 heeft geantwoord heeft op 't pedante niets-doen van de Thiers en Guizots, dier kleine mannen welker staatkundigheden oorzaak waren van Louis Philippe's val?

Ook **zij** verzuimden 't groote voor het kleine. Ook **die** heeren meenden dat hun ministerschap **hoofdzaak** was, en **volksgeluk bijzaak**.

Daarom zult gij niet voortaan, bij 't lezen en aanhooren van zooveel lof over de **kunde**, den **ijver** en de **goede trouw** van de heeren die het lot van 't Volk in-handen hebben, den lofredenaars de vraag voorleggen:

WAAROM DAN 'T LOT VAN DAT VOLK, OP-DEN-DUUR, ZOO ELLENDIG IS?

Ik hoop, dat gij mijne woorden in u zult opnemen als vonken die bestemd zijn aan te glimmen tot de vlam waaraan wij, onze arme broeders daar-buiten, en onze nazaten zich zullen verwarmen. Opdat de Geschiedenis het hebbe aan te wijzen dat er naast al die lauwheid, naast de middelmatigheid, naast de verachtelijke zedeloosheid der meesten van onze regeerders sedert de restauratie... tegenhangers bestonden, en ópstonden, **ten goede**. Mannen die den moed hadden **waarheid** te durven weten, die waarheid te behartigen, te verkondigen en te verdedigen. Mannen, die als eenige „eerste" regel van **staatskunst** tot leuze aannamen: **WEG MET PARLEMENTAIRE, MINISTERIEELE LEUGENS! WIJ EISCHEN BROOD, VLEESCH, UITSPANNING, GENOT, LEVENSGELUK VOOR HET VOLK**...

Buitendien meen ik... **DAT DE ELLENDE DES VOLKS MOET WORDEN UITGEROEID.**

Fonds ter verspreiding der denkbeelden van Multatuli:

J. BEDEAUX, Boezemstraat 61, Rotterdam.

J. M. STORCH, Hilversum.

J. VAN LOO, Kanaalstraat 86, Amsterdam.

In deze Volksbibliotheek verschenen reeds:

Woorden van een geloovige en van een ongeloovige, naar het Fransch van Lamennais en Louis Blanc (uitverkocht) . 10 cts.

Het recht der Koningen door Milton (met portret) 10 cts.

De Kunst en de Revolutie door Richard Wagner (uitverkocht) . . . . 10 cts.

De soc. demokratie in haar leeringen en daden door Tcherkesoff . . . . 10 cts.

Kollektivist en Anarchist door Leroy-Beaulieu 10 cts.

Een woord aan de jongelieden door Kropotkine 10 cts.

Voorloopers der Internationale door Tcherkesoff . . . . 15 cts.